

Medical Ethics and Law
Research Center

Tārīkh-i pizishkī i.e., Medical History

2024; 16: e15

Shahid Beheshti
University of Medical Sciences

Analyzing the Content of Health and Medical News and Reports Published in Hamadan's Golgoun Newspaper

Reza Karami^{1,2} , Behrouz Shourcheh^{3*}

1. Department of History, Faculty of Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran.

2. Health Historical Cultural Collection, Hamadan University of Medical Sciences, Hamadan, Iran

3. Department of Islamic Sciences, Faculty of Medicine, Hamadan University of Medical Sciences, Hamadan, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: Newspaper is one of the tools of knowledge transfer, the result of modernity and one of the constitutional achievements. Golgoun as one of the published local newspapers in Hamadan played a significant role in increasing the knowledge of all citizens during the first Pahlavi period. Health and medical issues were the focus of this newspaper. The purpose of this article is to review the health and medical news and reports published in this newspaper to know the situation in Hamadan at that time.

Methods: This research analyzed the data and explained the findings in a library and descriptive-analytical way. Its main source is Golgoun newspaper and its news and reports. Other sources that are related to this research and the health status of Hamadan in the first Pahlavi period have also been used.

Ethical Considerations: In this study, the principles of trustworthiness and honesty have been observed.

Results: Among the health and medical content Published in Golgoun newspaper are the advice to follow health considerations, introducing diseases and their treatment methods and knowing the types of medicines and famous doctors of Hamadan. The fight against superstitions and illegal usage was considered as the most important mission of this newspaper, which was successful to some extent.

Conclusion: When the lack of health and medical facilities was felt not only in Hamadan, but in the whole country, Golgoun was able to inform the readers about the importance of health in improving nations and the problems of not paying attention to it by publishing numerous articles and provide valuable information to the audiences. The publication of these materials was its operators' sensitivity and concern towards the health and medicine and in line of the commitment to the principle of "prevention is better than cure".

Keywords: Medical News; Health; Golgoun Newspaper; Hamadan; Doctors; Diseases

Corresponding Author: Behrouz Shourcheh; **Email:** shourcheh61@gmail.com

Received: October 26, 2023; **Accepted:** August 20, 2024; **Published Online:** September 08, 2024

Please cite this article as:

Karami R, Shourcheh B. Analyzing the Content of Health and Medical News and Reports Published in Hamadan's Golgoun Newspaper. *Tārīkh-i pizishkī, i.e., Medical History*. 2024; 16: e15.

مجله تاریخ پزشکی

دوره شانزدهم، ۱۴۰۳

مرکز تحقیقات خلاق و حقوق پزشکی

تحلیل محتوای اخبار و گزارش‌های بهداشتی و پزشکی منتشر شده

در روزنامه گلگون همدان

رضا کرمی^{۱*}، بهروز شورچه^۲

۱. گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.
۲. مجموعه فرهنگی تاریخی سلامت، دانشگاه علوم پزشکی همدان، همدان، ایران.
۳. گروه معارف اسلامی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی همدان، همدان، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: روزنامه از ابزارهای انتقال دانش، مولود مدرنیته و از دستاوردهای مشروطه است. روزنامه گلگون همدان نقش به سزایی در افزایش دانش همگانی شهروندان در دوره پهلوی اول داشت و بهداشت و مسائل پزشکی در کانون توجه آن بود. هدف از این نوشتار، بررسی اخبار و گزارش‌های بهداشتی و پزشکی منتشر شده در این روزنامه و آگاهی از اوضاع همدان آن روزگار می‌باشد.

روش: این پژوهش به شیوه کتابخانه‌ای و با روش توصیفی - تحلیلی به تحلیل داده‌ها و تبیین یافته‌ها پرداخته و منبع اصلی آن روزنامه گلگون و اخبار و گزارش‌های آن می‌باشد. از دیگر منابعی که با این جستار و وضع سلامت همدان در دوره پهلوی اول ارتباط داشته نیز، استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این مطالعه اصل امانتداری و صداقت رعایت گردیده است.

یافته‌ها: توصیه به رعایت نکات بهداشتی، معرفی بیماری‌ها و راه درمان آن‌ها و شناخت انواع داروها و پزشکان مطرح همدان، از جمله مطالب بهداشتی و پزشکی مندرج در روزنامه گلگون است. مبارزه با خرافات و اطبای غیر مجاز، مهم‌ترین رسالت این روزنامه محسوب می‌شد که تا حدودی در نیل بدان موفق بود.

نتیجه‌گیری: در دورانی که کمبود امکانات بهداشتی و پزشکی نه تنها در همدان، بلکه در کل کشور احساس می‌شد، گلگون توانست با چاپ مطالب متعدد خوانندگان را به اهمیت بهداشت در تعالی ملت‌ها و معضلات عدم توجه به آن آگاه سازد و اطلاعات ارزشمندی را در اختیار مخاطبان قرار دهد. انتشار این مطالب دال بر حساسیت و دغدغه گردانندگان آن نسبت به مقوله بهداشت و پزشکی و در راستای التزام به اصل «پیشگیری بهتر از درمان» بود.

واژگان کلیدی: اخبار پزشکی؛ بهداشت؛ روزنامه گلگون؛ همدان؛ پزشکان؛ بیماری‌ها

نویسنده مسئول: بهروز شورچه؛ پست الکترونیک: shourcheh61@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۰۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۳۰؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۶/۱۸

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Karami R, Shourcheh B. Analyzing the Content of Health and Medical News and Reports Published in Hamadan's Golgoun Newspaper. *Tārīkh-i pizishkī*, i.e., Medical History. 2024; 16: e15.

مقدمه

یکی از منابع مهم و دست اول در تحقیقات تاریخی به ویژه پژوهش‌های تاریخ اجتماعی، جراید و مطبوعات می‌باشند که به نوعی سمبل مدرنیسم قلمداد می‌شوند. این دستاورد در ایران دوران مشروطه به قدری مهم بود که آن را رکن چهارم مشروطه لقب داده‌اند (۱). در این بین روزنامه‌های محلی جایگاه رفیعی برای بازتاب اوضاع سیاسی، اجتماعی و اقتصادی منطقه و محدوده‌ای خاص دارند و در تحقیقات مرتبط با تاریخ محلی نواحی گوناگون، بیشترین آگاهی‌ها و اطلاعات را در اختیار مخاطبان قرار می‌دهند. روزنامه گلگون از آن دست روزنامه‌های محلی بود که در همدان چاپ می‌شد و با توجه به مشی اصلاح‌طلبانه و نوگرایانه بانی آن، یعنی فریدالدوله، جریده‌ای با مضامین نو و کاربردی بود که بیشتر مطالب و مقالات خود را به مشکلات و معضلات آن دوران و چاره‌جویی در جهت رفع آن‌ها اختصاص داده بود. این روزنامه همانطور که از محتوای آن پیداست، منتقد سرسخت بسیاری از سنت‌های کهنه بود که آنان را آفات جامعه می‌پنداشت و در جرگه حامیان جسور مدرنیته به شمار می‌رفت. یکی از موضوعات مهم و قابل بررسی در این روزنامه، اخبار و گزارش‌هایی است که به نحوی با بهداشت و پزشکی آن دوران در همدان سروکار دارد. جستار حاضر با بررسی این گزارش‌ها در پی پاسخ بدین پرسش است که این روزنامه بیشتر به چه موضوعاتی در حوزه بهداشت و پزشکی پرداخته است؟ پاسخ به این پرسش ما را از وضع سلامت همدان در اوان دوران پهلوی آگاه می‌سازد. فرض نگارنده بر این است که مطالب مرتبط با بهداشت و پزشکی در گلگون، عموماً مواردی بودند که جامعه آن روزگار به نحوی با آن‌ها درگیر بوده و روزنامه با هدف افزایش خرد جمعی، دست به انتشار آن‌ها زده است. مطالب گلگون در چند مقوله قابل دسته‌بندی است:

- ۱- گزارش بیماری‌های فراگیر؛ ۲- گزارش‌های مربوط به بهداشت فردی؛ ۳- توصیه‌های مربوط به سلامت عمومی؛ ۴- اخبار ساخت و ایجاد مراکز درمانی؛ ۵- تربیت پزشک و نیروی درمان؛ ۶- گزارش‌های مربوط به بهداشت محیط و بیماری

حیوانات؛ ۷- راه‌های درمان بیماری‌ها؛ ۸- عوامل انتقال بیماری‌ها؛ ۹- معرفی داروهای جدید؛ ۱۰- معرفی پزشکان حاذق و مقابله با اطبا و داروسازان غیر مجاز. این مقولات در متن تحقیق مورد بررسی قرار گرفته‌اند که در ادامه بدان‌ها پرداخته خواهد شد.

در تحقیقات به عمل آمده در باب تاریخ مطبوعات، افرادی نظیر محیط طباطبایی (۱۳۷۵ ش.) و فرید قاسمی (۱۳۸۹ ش.) در کتب و پژوهش‌های خود به معرفی جراید و نشریات مختلف در طول تاریخ معاصر پرداخته و نگاهی کلی به محتوای آنان داشته‌اند. در مورد مطبوعات همدان مجید فروتن کتاب «راهنما و اسناد مطبوعات استان همدان» (۱۳۸۴ ش.) را منتشر نمود که از جهت رویکرد و روش آماری نشریات همدان، سال انتشار، تعداد صفحات، نام صاحبان جراید، نوع و روش آن‌ها دارای اهمیت است. کوشش مهدی به‌خیال در بازنشر «روزنامه گلگون» (۱۳۹۳ ش.) در قالب کتابی مجزا زمینه پژوهش کنونی را فراهم آورده است. نگارنده نیز با مشارکت یزدان فرخی در مقاله‌ای تحت عنوان «اوضاع اقتصادی همدان دوره رضاشاه بر پایه اعلان‌های روزنامه گلگون» (۱۳۹۸ ش.) با تحلیل محتوای اعلان‌های این روزنامه گزارشی از صنایع، خدمات، کسب و کار و پیشه‌های پررونق تهیه و آن‌ها را از نظر اقتصادی ارزیابی کرده است. کتاب «سرآغاز پزشکی نگاری مطبوعاتی به انضمام نشریات طبی دوره قاجار» (۱۳۹۸ ش.) به قلم فرید قاسمی صرفاً با تکیه بر نشریات تخصصی دوران قاجاریه به اوضاع پزشکی آن دوران می‌پردازد. کتاب «اخبار و اعلانات دندان‌پزشکی در مطبوعات عصر قاجار» (۱۴۰۲ ش.) اثر سعید میرسعیدی نیز از دیگر کتب منتشرشده در این زمینه است. با این همه در هیچ یک از پژوهش‌ها، در باب گزارش و اخبار پزشکی و بهداشتی در مطبوعات همدان، از جمله روزنامه گلگون مطلبی درج نشده و این پژوهش در واقع اولین کار تحقیقی و مطالعه تخصصی در این زمینه می‌باشد.

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

روش

مراد از گزارش‌های روزنامه گلگون سه دسته از مطالبی است که در آن چاپ گردیده و عبارتند از: ۱- مقالات (مطالبی به قلم اشخاص مختلف یا مدیر روزنامه در باب بهداشت و پزشکی)؛ ۲- اخبار (گزارش‌ها و اخبار پزشکی و بهداشتی واصله از اقصی نقاط استان همدان، ایران و جهان)؛ ۳- اعلان‌ها (آگهی‌های تبلیغاتی و غیر تبلیغاتی دولتی و غیر دولتی مرتبط با موضوع بهداشت و پزشکی و طبای همدان).

این نوشتار با بهره‌مندی از شیوه کتابخانه‌ای و با روش توصیفی - تحلیلی به بیان و تحلیل یافته‌ها و داده‌ها پرداخته است. منبع اصلی پژوهش در وهله اول روزنامه گلگون می‌باشد که از طرف سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و به کوشش مهدی به‌خیال (۱۳۹۳ ش.) به صورت کتاب مستقل به چاپ رسیده است. تکیه اصلی پژوهش بر گزارش‌ها، مقالات، اخبار و اعلان‌ها منتشره در این روزنامه از شانزدهم فرودین تا بیست و پنج دی ۱۳۰۷ می‌باشد که مجموعاً در ۵۴ شماره منتشر گردیده است. از دیگر منابعی که بدان‌ها استناد شده، برخی کتاب‌ها و مقالاتی است که به نحوی در پیوند با این موضوع بوده و نگارنده توانسته به مدد آن‌ها اطلاعات تکمیلی را کسب نماید.

یافته‌ها

یافته‌های تحقیق نشانگر آن است که روزنامه گلگون در شرایط کمبود امکانات و منابع بهداشتی و پزشکی توانست با چاپ مقالات، گام بلندی در جهت آگاهی و افزایش سطح سواد پزشکی جامعه آن روز همدان بردارد. این روزنامه با معرفی داروهای مختلف و راه‌های درمان بیماری‌ها می‌کوشید تا افراد و اقشار مختلف جامعه را برای مبارزه با امراض واگیر و غیر واگیر آماده سازد. گلگون همواره نوک پیکان حملات و

انتقادات خود را متوجه طبای جعلی می‌نمود و در مقالات خود مردم را از مراجعه به آنان بر حذر می‌داشت و در مقابل با معرفی پزشکان کاربلد و تحصیلکرده، راه درست درمان و در امان ماندن از بیماری‌ها را نشان می‌داد، بدین‌ترتیب روزنامه گلگون را می‌توان به نوعی طلایه‌دار حرکتی نو در ترویج مسائل بهداشتی و پزشکی در دوره گذار از طب سنتی به طب نوین در کهن‌شهر همدان قلمداد کرد.

بحث

۱. **روزنامه گلگون و بانی آن:** روزنامه گلگون به همت میرزا محمدحسن‌خان کبابیانی (۱۳۱۶-۱۲۵۶ ش.) معروف به «فریدالدوله همدانی» و مشهور به «فریدالدوله گلگون» منتشر گردید. او از مشروطه‌خواهان نامدار همدان و از مخالفین سرسخت دیکتاتوری محمدعلی‌شاه بود. از جمله مناصب وی پس از مشروطه می‌توان به ریاست شعبه نواقلی (عوارض) بلدیة همدان از سال ۱۲۹۹ تا ۱۳۰۱ و رییس بلدیة همدان از سال ۱۳۰۲ تا ۱۳۰۴ اشاره نمود (۳-۲).

تصویر ۱: فریدالدوله گلگون صاحب امتیاز و مدیرمسئول روزنامه گلگون (۳)

فریدالدوله این روزنامه را در ۵۴ شماره و از ۱۶ فروردین لغایت ۲۵ دی ۱۳۰۷ منتشر نمود. صراحت کلام و انتقادات بی‌پروایش نسبت به سنت‌های خرافی، برخی افراطیون شهر را آزرده‌خاطر ساخت. از این رو به حکم قاضی همدان انتشار این روزنامه برای همیشه متوقف شد (۴).

روزنامه گلگون در چهار صفحه به صورت دواستونه منتشر می‌شد و در صدر آن سرلوحه روزنامه قرار داشت که شامل دو بخش بود: بخش بالا نوار باریکی بود که شماره، سال و تاریخ انتشار به صورت شمسی، قمری و میلادی را نشان می‌داد و بخش دوم که در ذیل آن قرار داشت، اطلاعاتی از قبیل صاحب امتیاز، مدیرمسئول، نشانی تلگرافی روزنامه (در سمت

راست) و قیمت روزنامه در همدان، دیگر شهرها و خارج از کشور را دربر می‌گرفت. در میانه این دو بخش، نام روزنامه به فارسی با خط نستعلیق و به انگلیسی با حروف درشت (GOLGOUN) و سرشناسه مقالات با همان فونت متن، اما با اندازه درشت‌تر درج شده بود. در صفحات بعدی مطالبی همچون اخبار و گزارش‌های شهری، مقالات علمی و فرهنگی، اشعار شعرا و... چاپ می‌شد و صفحه پایانی عمدتاً اختصاص به اعلان‌های روزنامه داشت که شامل اعلان‌های دولتی و غیر دولتی بود. مشخصه اعلان‌های دولتی و حکومتی لحن آمرانه و تحکم‌آمیز و وجود نشان «شیر و خورشید» در بالای آن‌ها بود (۵).

ازوم صحت بدن برای حیات و زندگانی افراد مردم یکی از مسائل لازمه و بدیهیات است و وضوح این مسئله بقدری است که بدون تردید باید گفت دوام و بقا و شخص و پیشرفت و ارتقاء او در عالم زندگانی بدون وجود بدن سالم تقریباً غیر ممکن و از محالات است. خوش بختانه برای اثبات این حقیقت محتاج باقائه دلائل و براهین زیادی نیستیم. عامه مردم از پیر و جوان، خورد و بزرگ، غنی و فقیر همه «الصحت و الامان» را از نعمت‌های خدائی دانسته و قادر ذر الجلال را برای اعطای این مواهب عظمی می‌پسندند. اما بدی کار در این جا است که اگر همه ما قولاً این نعمت را بچهره‌ها را می‌ستاییم اما عملاً کوچکترین اقدام مفیدی برای نگهداری آن‌ها از خود بروز نمی‌دهیم! تنها این نیست؛ وقتی هم از چاهه درازی و بر گونی خسته می‌شویم اگر بخواهیم دست یابان کاری زده و یک قدم عملی برای اصلاح یکی از امور زندگانی خود برداریم این اصلاح بقدری ناقص است که اقدام نکردن به آن بهتر!

اوضاع درخشان صحت ممالک دنیا چشم‌های ما را خیره کرد و ما هم خواستیم از آنها تقلید کرده و با اصلاحی در اوضاع صحت مملکت خود سواد می‌طلبیم. اصل درست کنیم. اما چطور؟ شنیده بودیم که در آنجا دکتر بدون تصدیق نامه دولتی حق طبابت ندارد مام این قانون را در ایران رواج دادیم اما بایک اشتباه! سایر ممالک دنیا علم و اطلاع اشخاص را میزان لیاقت آنها در اخذ تصدیق نامه قرار داده اند ولی ما تصدیق نامه را بایه لیاقت شخص (در اینجا قول معروف دکتر گوستادلو بون خیلی بجاست که می‌گوید «هر فن و صنایع در حال انتقال از ملای ملت دیگر دستخوش تغییر است» و شاید مطابق همین ناموس قطار این مسئله هم در ایران بشکل امر وزی در آمده است؛ اما چه

تطور و تغییر عجیب و غریب!! در ممالک خوش بخت دنیا کسی که بخواهد در فن مخصوصی تخصص پیدا کند دوره تحصیلاتش شانزده سال طول میکشد. باین معنی که برای اخذ دیپلم از مدارس ابتدائی و متوسطه ده سال وقت لازم است و بعد از این مدت کسی که رشته مخصوصی را برای تحصیل در نظر گرفته باید چهار سال در مدارس عالی تحصیل کرده و پس اخذ دیپلم از آنجا دوسال هم باید در یک آونیورسیتیه به تکمیل آن فن بپردازد تا متخصص آن فن بشود. مخصوصاً اگر این رشته طبابت باشد شخص مجبور است چند سال در پیش‌دست یکی از اطباء معروف که نه کار خدمت کرده و از تحصیلات نظری به تجربیات عملی بپردازد تا بعد بتواند خودش مستقلاً دارای حکمه و مریمخانه بشود. ما در ایران چه کردیم. از پس در کارها عجول و سرفه چویده ایم لازم ندانستیم کسی بیست سال وقت صرف خودش را صرف تحصیل فن فی الحقیقت مثل طبابت کند! از این قسمت صرف نظر کردیم.

و چند سال تحصیل و تجربه عملی را بیکی دو سال تنزل دادیم! و هر کس یک یا دوسال در حکمه فلان دکتر نسخه نوشته بود دارای دیپلم دولتی شد و خیال میکردیم از کرامات دیپلم این شخص می‌تواند امراض

شکل ۲: نمونه‌ای از صفحه نخست روزنامه گلگون (۱۲)

«چون آبله یکی از خطرناک‌ترین امراض است و نظر اولیای محترم دولت همواره برای جلوگیری و شیوع آن معطوف و خلاصی از چنگال این مرض مهلک که قسمت عمده متوفیات اطفال را تشکیل می‌دهد، منظور نظر صحیه کل مملکتی بوده است، لذا به حسب حکم ۲۲۸۴ جدیداً یک پست آبله‌کوبی مجانی دولتی به اینجانب مرحمت شده است. اولیای اطفال می‌توانند اطفال خود را به مطب اینجانب واقع در خیابان بوعلی درب کولانج^۷ برای تلقیح بیاورند» (۱۲).

این اعلان خبر از شیوع بیماری و کمبود امکانات جهت واکسیناسیون عمومی می‌داد که شهر همدان هم از این قاعده مستثنی نبود. در این روزنامه پرهیز از مراجعه به آبله‌کوبی غیر مجاز در سَلَمانی‌ها بسیار توصیه شده بود (۱۲). آبله در آن دوران بسیاری از کودکان را به کام مرگ می‌کشید و دلایلی همچون عدم آگاهی والدین و مخالفت و ممانعت آنان از آبله‌کوبی کودکانشان بدان دامن می‌زد، به گونه‌ای که ویلم فلور (Willem Floor) این بیماری را مهم‌ترین عامل مرگ و میر کودکان در اواخر دوره قاجار و اوایل دوره پهلوی دانسته است (۱۳).

۳. بیماری‌های مربوط به بهداشت فردی

۳-۱. سوزاک: بیماری دیگری که در چند مورد از اعلان‌های روزنامه گلگون به آن اشاره شده است، «سوزاک» می‌باشد. این بیماری شایع مقاربتی در میان زنان و مردان، سرلوحه اخبار و اطلاع‌رسانی‌ها در این روزنامه بود. در شماره‌های ۴۹ و ۵۰ روزنامه گلگون، در اعلانی با تیتیر بزرگ آمده بود: «اعلان مهم علاج قطعی سوزاک تازه و کهنه» و از داروی جدیدی خبر می‌داد که در آلمان تولید می‌شد و ظرف ده الی پانزده روز سوزاک را درمان می‌کرد. اعلان‌دهنده این آگهی و توزیع‌کننده دارو «صدیق‌الحکما»^۸ بود (۱۲). خاطرنشان می‌نماید سوزاک نوعی از بیماری‌های آمیزشی است که در دوران قدیم به دلیل کمبود آگاهی و نبود امکانات بهداشتی بسیار شایع بود، اما امروز کمتر کسی دچار آن شده یا سریعاً درمان می‌گردد و می‌توان گفت تقریباً کنترل شده است.

از چهره‌های مشهوری که با این روزنامه همکاری داشتند و در شماره‌های مختلف آن قلم زده بودند، می‌توان به عارف قزوینی (۱۳۱۲-۱۲۵۹ ش.)، علی‌اصغر شمیم (۱۳۴۵-۱۲۸۲ ش.)^۱، عنایت‌الله شکیباپور (۱۳۶۳-۱۲۸۶ ش.)^۲، رحیم نامور (۱۳۶۶-۱۲۸۲ ش.)^۳ و اسدالله کیوان^۴ اشاره نمود (۵).

۲. گزارش بیماری‌های فراگیر: آبله از بیماری‌های شایعی بود که در ادبیات طبی دوره قاجار و به پیروی از حکیمان برجسته پیشین، «جُدَری» شناخته می‌شد و به عنوان بیماری واگیر و خطرناک از آن نام برده شده است (۷-۶). از نشانه‌های ابتلای به آبله ظهور لکه‌های قرمز بر روی پوست بود که جای آن باقی می‌ماند و گاه موجب نابینایی و مرگ می‌گردید (۸). تا پیش از ورود طب مدرن راهکارهایی برای پیشگیری و درمان این بیماری وجود داشت که بر پایه طب رایج آن روزگار و در چهارچوب اخلاط چهارگانه ارائه می‌شد، اما در دهه‌های نخست دوره قاجاریه با ورود آبله‌کوبی به عنوان روش جدید روش‌های قبلی درمان به چالش کشیده شد (۹). آبله‌کوبی اولین بار در سال ۱۲۲۵ ش. / ۱۸۱۰ م. در زمان فتحعلی‌شاه مورد توجه قرار گرفت. در سال ۱۲۲۸ ش. / ۱۸۱۳ م. دکتر جان کورمیک^۵ (John Cormick) پزشک مخصوص عباس‌میرزا فرزندان وی را آبله‌کوبی کرد و توانست واکسیناسون با مایه گاوی را رواج دهد (۱۱-۱۰). علیرغم اینکه برای مقابله با آبله از زمان امیرکبیر در ایران اقداماتی به عمل آمده بود، اما تا زمان شکل‌گیری طب مدرن، تلفات بسیاری بر جای گذاشت. شیوع بیماری‌های مختلف به خصوص بیماری‌های همه‌گیر، از گزارشات مهم روزنامه گلگون بود و در مورد شیوه درمان آبله و فواید آبله‌کوبی مطالبی را به چاپ رسانده بود. معرفی پزشکان حاذق در مایه‌کوبی (آبله‌کوبی) در این روزنامه یکی از راه‌های اطلاع‌رسانی در مورد این بیماری و راه‌های درمان آن بود. برای مثال می‌توان به اعلان شماره ۴۱ روزنامه گلگون که به درخواست دکتر خان‌باباخان ساعدالحکما^۶ در تاریخ ۶ خرداد ۱۳۰۷ شمسی آگهی شده است، توجه نمود:

۳-۲. **بهداشت دهان و دندان:** لزوم توجه به بهداشت دهان و دندان از جمله مواردی بود که روزنامه گلگون بدان توجه داشت و جهت مبارزه با عفونت‌های دهان و دندان، آگهی‌های سودمندی در اختیار خوانندگان قرار می‌داد. این روزنامه در اعلان‌های خود با تبلیغ خمیردندان‌های خارجی آن دوران نظیر گلیکودن (Glycodon) و داراماد (Daramade) سعی داشت به خوانندگان خود بفهماند که حفظ سلامت و سالم نگه‌داشتن دندان‌ها بسیار واجب است و باید بدان توجه داشت (۱۲).

۳-۳. **امراض چشمی:** مراقبت از چشم و حفظ سلامت آن از دیگر مواردی است که از نظر مسئولین روزنامه گلگون دور نمانده است؛ در یکی از اعلان‌های ایت روزنامه آمده است: «اگر می‌خواهید چشم‌های شما تا آخر عمر سالم باشد و در پیری دچار هزارگونه زحمات نشوید، از استعمال عینک‌هایی که نمره چشم شما نیست، خودداری کرده و به دواخانه (رسمی)^۹ مراجعه فرمایید» (۱۲).

نیک می‌دانیم که هر چشم با هر شدتی از ضعف و اشکال، عینک خاص خود را می‌طلبد و عینک‌های مختلفی در انواع و شماره‌های گوناگون تولید می‌شوند. این نکته‌ای است که شاید مردم آن روزگار نسبت به آن ناآگاه بودند یا کمتر بدان اهمیت می‌دادند و در نتیجه طولانی‌مدت با مشکلات بسیاری مواجه می‌شدند. این اعلان که در دو شماره متوالی (۲۸ و ۲۹) روزنامه گلگون و از طرف دکتر یک داروخانه به چاپ رسیده بود، نشان از اهمیت استفاده از عینک مناسب در آن دوران داشت و با هدف آگاه‌سازی مردم همدان منتشر شده بود.

۴. توصیه‌های مربوط به سلامت عمومی

۴-۱. **مسمومیت با تریاک:** از مشکلات نسبتاً شایع دوره قاجار در همدان «مسمومیت با تریاک» بود که گاه مصرف‌کننده را به کام مرگ می‌کشاند. روزنامه گلگون مملو از اخبار و گزارش جان‌باختن افراد در اثر مصرف تریاک است. در آن دوران از این ماده افیونی برای درمان بیماری‌ها و تسکین دردها استفاده می‌شد، اما جهل عوام و استعمال بی‌رویه آن

باعث فوت بسیاری از شهروندان همدانی شد. در یکی از اخبار این روزنامه می‌خوانیم:

«هاشم ۱۳ ساله پسر موچول سه شب قبل با تریاک مسموم و فوت می‌شود.» همچنین در شماره ۳۱ به تاریخ ۱۵ شهریور ۱۳۰۷ گلگون خبر از دو مورد مرگ بر اثر استفاده نادرست از تریاک می‌دهد (۱۲).

گویا در آن دوران استفاده از مواد مخدر به ویژه تریاک بین کودکان نیز رواج داشت، زیرا اخبار اسفناکی در این خصوص در شمارگان متعدد گلگون به چشم می‌خورد. خانم «کلارا رایس» (Clara Colliver Rice's)، همسر یکی از مأموران آمریکایی که در اواخر قاجار و اوایل پهلوی از ایران دیدن نموده بود، این امر را تأیید و در کتابش چنین اظهار نموده است: «استفاده از تریاک در ایران نه‌تنها برای انسان‌های بالغ، بلکه برای کودکان هم از همان روزهای نوزادی به مقدار ناچیز به عنوان آرام‌بخش رایج بود» (۱۴). مرگ و میر افراد بر اثر بلع تریاک، قاچاق آن و شاید شیوع اعتیاد، باعث گردید اطباء آن دوران به فکر عرضه داروهایی برای رهایی از آن بیفتند. برای نمونه می‌توان به اعلان قرص‌های ترک تریاک دکتر ظهیرالحکما^{۱۰} در روزنامه گلگون اشاره نمود. وی با درج این آگهی قصد داشت به گونه‌ای افراد را تشویق کند تا از این ماده افیونی رهایی یابند (۱۲).

۴-۲. **پدیده الکلیسم:** در اغلب مطبوعات ایران از زمان مشروطه به بعد، اعتیاد به افیون و الکل به عنوان یکی از مشکلات و معضلات جوامع شهری مورد تأکید قرار گرفته بود (۱). افراط در باده‌گساری که در جوامع مختلف و در پاره‌ای از فرهنگ‌ها از دیرباز دیده می‌شد، اثرات مخربی در زندگی شخصی و اجتماعی فرد مصرف‌کننده داشت، هرچند ایرانیان با مسکرات از دوران باستان آشنایی داشتند، اما به واسطه منع نوشیدن آن در دین اسلام شیوع آن فراگیر نشده بود. در دوره معاصر با توجه به تعاملات ایرانیان با دیگر کشورها و نفوذ فرهنگ غربی و شرایط خاص جامعه آن دوران مصرف مشروبات الکلی نیز شیوع پیدا کرد. مقاله‌ای تحت عنوان «الکلیسم یا عادت به استعمال مسکرات» در شماره ششم

گلگون به قلم شخصی به نام «م.ق. فرید» منتشر گردید. این مقاله در واقع ترجمه‌ای از مطلب یکی از پزشکان شهر فرانسوی بود که احتمالاً در یکی از نشریات آن کشور چاپ و ترجمه آن در روزنامه گلگون منتشر شده بود. نویسنده این مقاله تقلید کورکورانه از فرهنگ غرب را نکوهش می‌کرد و از خطرات استعمال بی‌رویه مشروبات الکلی سخن می‌گفت. مترجم نیز در پایان پیشنهاد می‌کرد که مطبوعات در راستای منع مشروبات اطلاع‌رسانی کنند، زیرا در کشورهای غربی برای پیشگیری از سوءمصرف این مواد قوانینی وضع شده بود، اما در ایران تنها علما به مبارزه با آن می‌پرداختند (۱۲). گلگون با نشر این مقاله در نظر داشت عوارض فردی و اجتماعی مشروبات را به شهروندان گوشزد کند تا با آگاهی از سوءمصرف آن‌ها ممانعت نمایند.

۴-۳. تأکید بر لزوم تدابیر صحی، اصول حفظالصحه: یکی از اقدامات مجالس حفظالصحه ارائه دستورالعمل‌های بهداشتی در امور مختلف اعم از جلوگیری از بروز بیماری‌ها و چگونگی مبارزه با آلودگی‌ها و عوامل بیماری‌زا بود (۱۵). در اعلان‌های روزنامه گلگون ساخت و ساز ابنیه و ساختمان‌ها مطابق با اصول حفظالصحه، درج می‌شد و دستورالعمل‌ها از طرف رییس وقت بلدیه همدان^{۱۱} به اطلاع عموم می‌رسید (۱۲). اگر شخصی خارج از این رویه اقدام می‌نمود، ادامه کار از طرف بلدیه متوقف و معمار محاکمه می‌گردید. مشابه این روند در شهرداری‌های انگلستان نیز مشاهده می‌شد و هر کس از عدم رعایت قوانین بهداشتی در ساخت و ساز مطلع می‌شد، باید به شهرداری خبر می‌داد و برای فرد خطاکار مجازات منظور می‌گردید (۱). فردی عهده‌دار تفتیش خانه‌ها و مغازه‌ها بود و از هر حیث رعایت امور بهداشتی را کنترل می‌نمود. گلگون یکی از عوامل شیوع بیماری‌ها را وجود کثافات در معابر و جوی‌های آب می‌دانست و از نشت فاضلاب‌ها و چاه‌های مستراح به آب‌های جاری به عنوان عوامل مهم انتقال بیماری‌ها یاد می‌کرد. طبق اخبار این روزنامه بسیاری از فاضلاب‌های خانگی و حمام‌های عمومی وارد آب جوی‌هایی می‌شد که زنان در آن لباس می‌شستند. عدم رعایت اصول

بهداشتی عامل انتقال بیماری‌های واگیر نظیر وبا بود و روزنامه گلگون از صحنه و بلدیه می‌خواست نسبت به این موارد حساسیت و سخت‌گیری بیشتری به عمل آورند. برخی حمام‌های عمومی گاه آب‌های خود را تا سه ماه عوض نمی‌کردند و انواع بیماری‌های مسری از همین طریق منتقل می‌گردید. در مغازه‌های سبزی‌فروشی، خبازی، قنادی و بقالی به وفور اجناس فاسد و آلوده مشاهده می‌شد که مردم از آن‌ها بی‌خبر بودند و چون هیچ نهادی جهت رسیدگی وجود نداشت، سلامت عمومی جامعه در معرض خطر قرار گرفته بود. گلگون تمام این مشکلات را ناشی از ضعف در بلدیه و نظام درمانی آن روزگار می‌دانست و ایجاد مؤسسات صحی معتبر و متناسب با استانداردهای حفظالصحه به سان دیگر کشورها را تنها راه رهایی از این نابسامانی‌ها عنوان می‌کرد. گهگاه دکتر ضیاءالاطباء^{۱۲} از دکان‌ها و واحدهای صنفی مختلف دیدن می‌نمود، اما این سرکشی و نظارت کفایت نمی‌کرد و نهادی قوی و رسمی برای ریشه‌کن کردن این مشکلات لازم بود که متأسفانه همدان از داشتن چنین نهادی بی‌نصیب بود (۱۲).

۴-۴. جنسیت جنین: یکی از مسائل مورد علاقه و توجه افراد به ویژه والدین، یافتن راهی برای تشخیص جنسیت جنین است. از قدیم‌الایام برخی قباله‌ها با نگاه بر اندام زنان باردار و و برخی شواهد، جنسیت جنین را تشخیص می‌دادند (۱۶)، اما امروزه با اختراع دستگاه‌های پیشرفته پیش از تولد نوزاد به جنسیت آن پی می‌برند. بشر پیوسته به علت پسر یا دخترشدن جنین اندیشیده و گمانه‌زنی‌های مختلفی مطرح گردیده است. روزنامه گلگون در شماره ۴۲ خود مقاله جالبی با عنوان «علت پسر و دختر شدن بچه» از «عبدالله کوثر^{۱۳}» چاپ نمود. نویسنده مقاله آنطور که در اعلان‌های روزنامه درج گردید، صاحب یک دارالتجزیه (آزمایشگاه) در خیابان ناصریه همدان بود. وی به نظریات مختلفی که در مورد جنسیت نوزاد طرح گردیده پرداخته و با بررسی آرا و عقاید دانشمندانی همچون افلاطون و بوعلی‌سینا آورده است:

«افلاطون معتقد است اگر شهوت مرد در موقع مقاربت بر زن غلبه داشته باشد، اولاد آن‌ها پسر و اگر شهوت زن غلبه داشته باشد دختر می‌شود.»

«بوعلی سینا معتقد است نطفه‌ای که در بیضه راست مرد تولید می‌شود، پسر و نطفه‌ای که در بیضه چپ مرد تولید می‌گردد، دختر است.»

کوثر جنین را حاصل آزادشدن تخمک‌های زن و ترکیب آن با منی مرد، یعنی عمل لقاح می‌داند و یادآور می‌شود امروزه در نتیجه ترقی علم و دانش پزشکان معتقدند اشخاصی که مزاج آن‌ها لاغر و عصبانی است، ازت نطفه آن‌ها بیشتر است (۱۲). روشن است روزنامه گلگون با ارائه چنین مقالاتی سعی داشته ضمن زدودن برخی باورهای کهنه و خرافی، مردم را با علل علمی و حقیقی پدیده‌ها و بیماری‌ها و جدیدترین نظریات، ترقیات و دستاوردهای علم پزشکی آشنا سازد.

۴-۵. ساخت و ایجاد مراکز درمانی: روزنامه گلگون اخبار و گزارش‌های ساخت مراکز درمانی را با عناوین زیر در شمارگان مختلف خود درج می‌نمود و اتفاقات و اقدامات انجام‌شده در حوزه بهداشت، درمان و سلامت شهر همدان را به اطلاع همگان می‌رساند:

۴-۵-۱. افتتاح دارالتجزیه (آزمایشگاه): شاید بتوان آزمایشگاه کوثر را از قدیمی‌ترین آزمایشگاه‌های همدان به شمار آورد که توسط عبدالله‌خان کوثر افتتاح و خبر گشایش و ساعات کاری آن با عنوان‌های «قابل توجه طبای محترم» و «ساعات کار دارالتجزیه کوثر» طی اعلان‌هایی در دو شماره پی‌درپی روزنامه گلگون درج گردید (۱۲).

۴-۵-۲. ساخت مریضخانه در همدان: یکی از افراد خیر و نیک‌اندیش دوران قاجار مرحوم حاجی محمد نراقی^{۱۴} بود که اقدام به ساخت مریضخانه‌ای در همدان نمود (۱۷-۱۸). گلگون در یکی از شماره‌های خود از تلاش‌های نراقی جهت ساخت بیمارستان چنین خبر می‌دهد: «آقای حاجی محمد نراقی در حضور آقایان وزیر داخله و رئیس کل صحیه اظهار داشتند که زمینی به ایشان واگذار نمایند تا مریضخانه بسازند» (۱۲).

گلگون در برخی از شماره‌های خود خلاصه‌ای از اقدامات مریضخانه بلدیه همدان^{۱۵} را منتشر می‌نمود و در مورد تعداد مراجعات روزانه بیماران، تعداد بیماران بستری شده، بیماری‌های شایع در میان مراجعین، بودجه مریضخانه اعم از حقوق پرسنل، قابله‌ها و اطباء، اعتبارات جهت مصارف روشنایی، تنظیف و خرید لوازم مورد نیاز همچون خوراک، پوشاک و داروی بیماران، عواید پیش‌بینی‌شده، بودجه سال گذشته و عواید سال آینده، اطلاعاتی را در اختیار مخاطبین خود قرار می‌داد (۱۲). این گزارش‌ها بیانگر آن بود که گلگون در پی شفاف‌سازی و اطلاع‌رسانی خدمات و مخارج مریضخانه بلدیه بوده تا عموم مردم را در جریان کم و کیف کار این مؤسسه که زیر نظر دولت اداره می‌شد، قرار دهد.

۵. توجه به تربیت پزشک و نیروی درمان: از دیگر مواردی که روزنامه گلگون نسبت به آن اقدام به اطلاع‌رسانی می‌نمود، درج آگهی‌های اعلام زمان و مکان برگزاری آزمون‌های دواسازی و دندان‌سازی است. این روزنامه در شماره‌های ۳۷ و ۳۸ مورخ ۱۹ و ۲۷ شهریور ۱۳۰۷ اعلان‌هایی را از طرف رییس معارف همدان^{۱۶} مبنی بر نحوه ثبت نام و زمان و مکان برگزاری این آزمون‌ها را منتشر کرد (۱۲). از این رو می‌توان دریافت که توجه به تربیت پزشکان و کادر درمان مطابق با طب مدرن و آکادمیک از مواردی است که گلگون بدان‌ها توجه داشته تا شاید بتواند بدین‌وسیله دست پزشکان جعلی را کوتاه کند و در راستای تحقق اهداف اصلی خود گام بردارد.

۶. بهداشت محیط و بیماری‌های حیوانات

۶-۱. هاری: با نگاهی به گزارش‌های روزنامه گلگون می‌توان دریافت که هاری، از جمله بیماری‌های شایع همدان و دلیل آن وجود سگ‌های ولگرد در سطح شهر بود که به دلیل کم‌کاری اداره بلدیه اعتراض اهالی همدان را به دنبال داشت. گلگون در یکی از شماره‌های خود در ذیل اخبار شهری اعلام می‌دارد: «طبق تحقیقات بلدیه عده‌ای را که سگ گزیده، ۱۹ نفر هستند. یک نفر به مرکز فرستاده شده و بقیه حاضر نمی‌شوند. از طرف بلدیه به نظمیه نوشته شده که همه را جمع‌آوری نمایند و زودتر برای معالجه اعزام کنند.»

گلگون درج می‌گردید و از جهت فراوانی نسبت به دیگر اعلان‌ها به چشم می‌خورد، تبلیغ قرص‌های وارداتی با عنوان «حب حیات دکتر راس (Dr. Ross Life Pills)» بود. در دوره‌ای که مردم کم‌کم با داروهای جدید آشنا می‌شدند، تبلیغات وسیع و بی‌سابقه در مورد این قرص جدید که محصول یک کمپانی آمریکایی به نام «سیدنی راس» بود، شروع شد و بسیار مورد استقبال عموم قرار گرفت (۵). این اعلان جمعاً ۱۴ بار در شماره‌های مختلف روزنامه منتشر شد (۱۲).

از اخبار خارجی چاپ‌شده در باب اکتشافات جدید پزشکی، خبری با عنوان «کشف جدید در طب» بود که از کشف داروی جدیدی در روسیه خبر می‌داد: «کیف/ خانم چرانوا (Cheranova) که از اطباء است، محرک مرض مخملک را کشف کرده و محافل علمی اروپای غربی این اکتشاف را با علاقمندی زیادی دنبال کرده‌اند» (۱۲).

۹. معرفی پزشکان حاذق و مقابله با اطبا و داروسازان غیر مجاز: همانطور که گفته شد، فریدالدوله فردی اصلاح‌طلب و نوگرا و در مبارزه با جهل و خرافه پیش‌قدم بود. این ویژگی او در جای‌جای روزنامه‌اش به وضوح قابل مشاهده است. معرفی پزشکان حاذق همدان و تشویق مردم به مراجعه به آن‌ها یکی از راهکارهایی بود که گلگون برای برچیدن بازار شیادان و طبای دروغین در پیش گرفته بود. این معرفی به سه صورت انجام می‌گرفت:

۹-۱. گزارش موفقیت‌های پزشکان مشهور در درمان بیماری‌ها: اغلب گزارش موفقیت پزشکان در درمان بیماری‌های مختلف با انتشار متن تشکرآمیز بیماران شفایافته با عنوان «اظهار تشکر و قدردانی» در روزنامه گلگون به چاپ می‌رسید. از جمله این گزارش‌ها درمان بواسیر، نجات جان شخصی که ۱۶ عدد قرص استرکنین^{۱۸} (Strychnine) مصرف نمود و معرفی داروی درمان سوزاک که در آلمان ساخته می‌شد، توسط صدیق‌الحکما بود. این اخبار نشان از تبحر و شهرت صدیق‌الحکما در همدان و حتی خارج از این استان داشت. معرفی دکتر ساعدالحکما به عنوان طبیب آبله‌کوب و اعلان

اسدالله کیوان در مقاله‌ای با عنوان «سگ‌هار» به انتقاد از شیادانی پرداخت که برای معالجه بیماران سگ‌گزیده، دکان باز کرده و از ناآگاهی مردم سوءاستفاده می‌کنند. وی اطلاعاتی در مورد این بیماری و علائم آن به اهالی شهر می‌دهد. او همچنین می‌نویسد که معالجه این بیماری در تهران فقط در مؤسسه پاستور و صرفاً با استفاده از سرم ضد هاری (Antirabique) امکان‌پذیر است. کیوان، لویی پاستور (Louis Pasteur) را که بدون هیچ چشم‌داشتی واکسن هاری را اختراع نمود، می‌ستاید و از اداره صحنه همدان و سودجویانی که بازار سیاه به راه انداخته‌اند، شدیداً انتقاد می‌کند (۱۲).

۶-۲. گاومیری: بیماری که در آن دوران در میان گاوها شیوع داشت، «گاومیری» بود. این بیماری مسری برای اولین بار گویا در بهار ۱۳۰۳ شمسی و در مناطق مرکزی ایران مشاهده شده بود (۱۹). گاومیری در واقع نوعی طاعون بود که گاوها را درگیر می‌کرد و به تدریج گسترش یافت و موجب تلف شدن بسیاری از گاوها در نقاط مختلف ایران شد و به مرور در سال ۱۳۰۶ شمسی دامنه نفوذ آن در نقاط مختلف ایران کاهش یافت (۲۰)، اما گزارش درج‌شده در شماره ۴۴ گلگون حاکی از آن بود که این بیماری به طور کامل ریشه‌کن نشده بود (۱۲).

۷. عوامل انتقال بیماری‌ها: دکتر بدیع‌الحکما^{۱۷} که در آن دوران ریاست اداره صحنه همدان را بر عهده داشت، در مقاله‌ای با عنوان «معایب و مفاسد دست‌دادن» به عوامل انتقال بیماری‌ها پرداخت. وی دست‌دادن را عامل بسیاری از بیماری‌ها از قبیل جوش پشت پلک (گرانولاسیون)، زکام، آبله، مخملک، سرخجه، حصبه، دیفتری، سیفلیس، طاعون، وبا و... می‌دانست و از مردم می‌خواست این عادت را حتی‌الامکان و موقتاً در فصل تابستان ترک کنند، زیرا گرمای هوا باعث تعریق دستان و جذب بسیاری از میکروب‌ها و انتقال آن‌ها می‌شد (۱۲).

۸. معرفی داروهای جدید: گلگون سعی داشت با درج اخبار اکتشافات جدید پزشکی و آگاه‌ساختن جامعه به سمت درمان بیماری‌ها گام بردارد. یکی از پرتکرارترین اعلان‌هایی که در

قرص‌های ترک تریاک دکتر ظهیرالحکما از دیگر مواردی بود که گلگون در راستای معرفی پزشکان مجرب و قابل اطمینان به آن می‌پرداخت تا با ایجاد حس اعتماد در بین مردم، تمایل آن‌ها را به مراجعه به این اطبا افزایش دهد (۱۲).

۹-۲. انتقاد از روش‌های درمانی دروغین: مقابله با «آبله‌کوبی» و «فصد» خودسرانه توسط آرایشگاه‌ها از مواردی بود که روزنامه گلگون به جدّ بدان می‌پرداخت. از آنجا که این قبیل فعالیت‌ها باید زیر نظر یک پزشک زنده انجام می‌گرفت و لازمه آن وجود مکانی عاری از عوامل عفونی بود، هر فردی نمی‌توانست بدون داشتن تخصص به آن بپردازد، زیرا هرگونه اشتباهی تبعات جبران‌ناپذیری به دنبال داشت. گلگون در ذیل یکی از گزارش‌های شهری، از فصد و آبله‌کوبی بدون مجوز آرایشگاه‌ها در محله سرگذر^{۱۹} خبر می‌دهد و دلیل آن را ضعف در نظام صحیه و دادن تصدیق‌های غیر مجاز می‌داند و از رییس صحیه کل دعوت می‌کند تا برای رسیدگی به وضع سلامت عمومی به همدان بیاید و به صحت مدرک این پزشکان رسیدگی نماید (۱۲). نکته قابل توجه اینکه گاهی مشاهده می‌شد برخی از اطبا به دلیل پایین‌بودن بضاعت علمی و عدم توفیق در امتحانات، با توسل به رشوه یا در اصطلاح امروزی شیرینی‌دادن (کله قند) به مسئول ذی‌ربط موفق به دریافت تصدیق یا مدرک «پزشک مجاز» می‌شدند. این گروه از پزشکان بعدها در افواه عموم به «پزشکان کله‌قندی» معروف شدند (۱۷). گلگون با انتشار مطالبی درباره این دسته از پزشکان درصدد کوتاه‌کردن دست آن‌ها از طبابت بود. به غیر از سلمانی‌ها و پزشک‌نماها، داروسازانی هم بودند که بدون داشتن هیچ تجربه و تخصصی وارد این حرفه شده بودند و داروهای دست‌ساز خود را به خورد مردم ناآگاه همدان می‌دادند که در بسیاری از موارد تشدید بیماری و یا فوت بیمار را در پی داشت. گلگون از جنجالی خبر می‌دهد که در اثر مخلوط‌کردن دو نوع داروی مختلف توسط «داروخانه اتحادیه^{۲۰}» رخ داد و کار به نظمیه کشیده شد. این روزنامه همچنین در جای دیگری در مورد نظارت بر دواخانه‌ها و دورریختن داروهای فاسد تذکر می‌دهد. اعتراضاتی از این

دست و اهتمام روزنامه گلگون به پوشش رسانه‌ای و بازتاب چنین اخباری در همدان باعث شد بدیع‌الحکما، رییس وقت صحیه همدان، شخصاً به داروخانه‌ها و دیگر واحدهای درمانی شهر سرکشی کند (۱۲). این امر نشان‌دهنده نقش تأثیرگذار مطبوعات در روزگار کمبود اطلاعات و عدم آگاهی بود و گلگون تا حدودی توانسته بود در راستای مشی خود که همانا ارائه خدمات اجتماعی و اطلاع‌رسانی بود، حرکت نماید.

۹-۳. مقابله با خرافه‌گرایی: مبارزه با خرافه‌گرایی از اهداف اصلی روزنامه گلگون بود. «نی‌زدن بالای سر بیمار» و «بیختن خاکستر روی سر بیمار» از روش‌های درمانی دروغینی بود که گلگون به نفی آن‌ها می‌پرداخت. این روزنامه در ماجرای سگ‌های هار و شیوع هاری در همدان خطاب به مردمی که خود را از مأموران اداره صحیه پنهان می‌کردند، می‌نویسد: «مردم جاهل به امامزاده شهناباد^{۲۱} مراجعه می‌کنند و گرفتن شب‌چله را مفید می‌دانند!» این روزنامه همچنین با انتشار سلسله مقالاتی با عنوان «لزوم صحیه» که به صورت دنباله‌دار در شماره‌های ۹ و ۱۰ خود منتشر کرد، نوک پیکان حملات خود را متوجه خرافه‌گرایان نموده و با افسوس از جهالت عوام می‌نویسد: «امروز ملاکشک‌الدین جن‌گیر و ملاجعفر رمال و یزقیل دعانویس نفوذشان در فکر و روح ما بیشتر است تا فلان دکتر تحصیلکرده.»

گلگون در جای دیگر با انتقاد از افرادی که خرافات را بیش از حقیقت و جهل را بیش از علم می‌پذیرند، می‌نویسد: «هنوز ننه‌سکینه‌ها زخم را با پهن الاغ مداوا می‌کنند!» این روزنامه با ذکر برخی باورها و شیوه‌های درمانی مضحک و خرافی ماجرای را نقل می‌کند که جای تأمل دارد و خلاصه آن چنین است که فردی که در پهلوی زخمی داشت، بنا به تجویز خاله‌پیرزن‌ها به روی زخم یک وزغ زنده بست که نتیجه آن سوراخ‌شدن پهلوی وی بود (۱۲). این اخبار نشان از اوج نفوذ تفکرات سنتی و خرافی در لایه‌های مختلف جامعه آن دوران همدان داشت. کمبود امکانات بهداشتی و پزشکی از یکسو و نبود آگاهی در میان مردم از دیگرسو باعث شده بود جامعه تا این حد دچار فلاکت گردد و مردم بیچاره راه درمان بیماری‌ها

افیون و الکل به عنوان یکی از معضلات جوامع شهری آن دوران. روزنامه گلگون در راستای التزام به اصل پیشگیری بهتر از درمان، در بسیاری از شماره‌های خود به مضرات و معایب استفاده از این دو ماده جانکاه پرداخته و مردم را از افراط در مصرف آن‌ها برحذر داشته است.

رعایت اصول حفظ‌الصحه و بهداشت معابر و اخبار ساخت و احداث مراکز درمانی از جمله اخباری هستند که گلگون با نشر آن‌ها به دنبال افزایش آگاهی‌های جمعی است. بخش دیگری از مطالب مربوط به بهداشت فردی است که گلگون با نشر گزارش‌ها و اخبار مربوط به آن درصدد است تا تک‌تک آحاد جامعه آن روز را نسبت به رعایت بهداشت فردی برای جلوگیری از بیماری‌ها آگاه سازد. معرفی پزشکان موفق در درمان سوزاک که از بیماری‌های شایع مقاربتی بود، معرفی خمیردندان‌های خوب آن روز که عمدتاً خارجی بودند و توصیه به استفاده از عینک مناسب برای عدم گرفتاری به امراض چشمی نیز از جمله مطالبی است که در ذیل سلامت و بهداشت فردی قابل دسته‌بندی هستند.

اطلاع‌رسانی در مورد بیماری‌های فراگیر، از جمله آبله و وبا و تشویق مردم برای مایه‌کوبی و واکسیناسیون و معرفی طبیبان مجرب آبله‌کوب و جلوگیری از مراجعه به اطبای خودخوانده و جعلی از دیگر اقدامات روزنامه معروف گلگون به شمار می‌آمد. این روزنامه با انتشار اخبار و گزارش‌های مختلف درصدد بود تا مردم همدان را از مراجعه به طبیبان بدون تصدیق بازدارد و آن‌ها را از شیوه‌های درمانی بی‌پایه که عمدتاً مبتنی بر خرافه جاعلان و سودجویان بود آگاه کند. این نشریه با شناساندن پزشکان حاذق آن روزگار همدان سعی نمود تا اعتماد و اعتقاد بیشتر به این پزشکان را برانگیزاند. توجه به تربیت پزشکان و کادر درمان تحصیلکرده از مواردی است که گلگون بدان‌ها توجه داشته تا شاید بتواند بدین‌وسیله دست پزشکان جعلی را کوتاه کند. این امر در آگاهی‌های آزمون داروسازی و دندان‌پزشکی که گلگون در برخی شماره‌های خود به چاپ رسانده، کاملاً مشهود است. این روزنامه همچنین با معرفی بیماری‌های مختلف کوشید تا سطح دانش و آگاهی مردم را

را در افراد نابلد و شاید جستجو نمایند. مبرهن است که گلگون با نشر چنین مطالبی به معضلات جامعه سنتی آن روزگار می‌پرداخت و هدفی بنیادین در تغییر ساختار جامعه را پیگیری می‌نمود. بدیهی است که این رویه به مذاق بسیاری از افراطیون آن دروان خوش نیامد و بساط این روزنامه را برچیدند (۴-۵).

نتیجه‌گیری

روزنامه گلگون یکی از روزنامه‌های طایفه‌دار و پیشرو در مسیر مدرنیته در همدان دوره قاجار بود. با عنایت به دغدغه‌های اجتماعی و مشی سیاسی و افکار تحول‌خواهانه صاحب آن و نیز با دقت در مندرجات و رویه این روزنامه در ۵۲ شماره‌ای که منتشر نمود، می‌توان دریافت که نفی باورهای سنتی، تشویق مردم به سوی پیشرفت و تلاش برای بالابردن آگاهی عموم، خروج از عقب‌ماندگی و انحطاط و رسیدن به ترقی عمده‌ترین رسالت این نشریه بوده است. با نگاهی به مطالب گوناگون منتشرشده در زمینه‌های مختلف اعم از سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، مبارزه با جهل و خرافه در این روزنامه کاملاً مشهود است. در روزگاری که بهره‌مندی از طب نوین در کشور ما ناچیز بود، باورهای خرافی بر این عقب‌ماندگی دامن می‌زد و بیش از پیش بلای جان جامعه شده بود. از این حیث توجه به حوزه سلامت راهی برای تغییر وضع موجود و سازندگی نیروی انسانی در جامعه به نظر می‌رسید. در برهه‌هایی که روش‌های سنتی در درمان بسیاری از بیماری‌ها به ویژه بیماری‌های واگیر ناکام مانده بود، یقیناً طب نوین می‌توانست از پس این مهم برآید و در ارتقای نظام سلامت مؤثر واقع گردد. در بخش مربوط به مطالب بهداشتی و پزشکی که موضوع این پژوهش بوده، این هدف بیشتر نمودار گردیده است. در بررسی اخبار و گزارش‌های گلگون در این زمینه با چند دسته از مطالب رو به رو هستیم. بیشترین مطالب را می‌توان در توصیه‌ها و نکات مربوط به سلامت عمومی جستجو کرد؛ مطالبی همچون پیشگیری از مسمومیت با تریاک که یکی از عوامل شایع مرگ در آن دوران بوده و یا اعتیاد به

پی‌نوشت

- ۱- اهل همدان، دومین رییس کتابخانه ملی ایران، از مورخین معروف و استاد تاریخ دانشگاه تهران بود. «ایران در دوره سلطنت قاجار» اثر مشهور اوست.
- ۲- اهل همدان و مترجم کتاب مشهور «نبرد من» اثر آدولف هیتلر (Adolf Hitler).
- ۳- شاعر، نویسنده و مترجم یهودی‌تبار اهل توپسرکان و از هواداران دکتر تقی ارانی بود. پس از شهریور ۱۳۲۰ به حزب توده پیوست. سردبیری روزنامه‌هایی همچون شهباز، پولاد و قهرمان را بر عهده داشت. پس از کودتای ۱۳۳۲ به عراق گریخت و بخش فارسی رادیو عراق را راهاندازی نمود. پس از انقلاب اسلامی به ایران بازگشت و در اواخر عمر و در دوران ریاست جمهوری محمد نجیب‌الله به افغانستان مهاجرت نمود و در سال ۱۳۶۶ شمسی در آنجا درگذشت (۲۱).
- ۴- وی از رجال برجسته شهر همدان بود و در سال ۱۳۱۸ شمسی به عنوان نماینده همدان در دوره دوازدهم مجلس شورای ملی انتخاب شد. او پیوند نزدیکی با عارف قزوینی داشت و دوره‌ای نیز ریاست اتاق بازرگانی همدان را بر عهده داشت (۵، ۲۲).
- ۵- پزشک سیاست پیشه و عامل نفوذی انگلستان در دربار عباس‌میرزا که در سال ۱۸۳۳ در همراهی با لشکرکشی عباس‌میرزا به خراسان در کاروانسرای میامی در نزدیکی نیشابور بر اثر ابتلا به تب مزمن درگذشت (۲۳). یادگاری وی که در سال ۱۸۱۰ بر دروازه ملل تخت جمشید حک نمود، به رؤیت نگارندگان رسیده است.
- ۶- دکتر ساعدالحکما از پزشکان مشهور یهودی مسیحی‌شده در همدان و داماد صدیق‌الحکما بوده است (۲۴).
- ۷- کولانچ نام یکی از محلات قدیمی همدان که امروز در خیابان بوعلی این شهر قرار دارد.
- ۸- دکتر دانیال‌خان صدیق‌الحکما (۱۳۳۶-۱۲۵۲ ش.) از اطباء یهودی همدان بود که در مدرسه آمریکایی تحصیل نمود و مدتی نیز طبیب نظمیه همدان گردید. او بعداً مسیحی

نسبت به این بیماری‌ها و نحوه ابتلا و درمان آن‌ها افزایش دهد و از این حیث رسانه مهمی در روزگار خود بوده است. توجه به بهداشت محیط و بیماری‌های حیوانات نیز از چشم گردانندگان این روزنامه دور نمانده است. در معرفی بیماری گاوگیری و شیوع هاری در همدان در جهت بالا بردن آگاهی مردم بسیار کوشید و تمهیدات زیادی را در دستور کار خود قرار داد. در این بین نباید از تدابیر انستیتو پاستور برای مبارزه با بیماری‌های مسری غافل شد که به خوبی در روزنامه گلگون پوشش خبری داده شده است. انتشار مطالب و گزارشات سودمندی از این دست دال بر حساسیت و دغدغه گردانندگان روزنامه گلگون در موضوعات پزشکی و بهداشتی می‌باشد.

مشارکت نویسندگان

رضا کرمی: ارائه‌دهنده ایده اصلی مقاله، تجزیه و تحلیل، نگارش مقاله.
بهروز شورچه: نظارت و راهنمایی کامل مقاله، تجزیه و تحلیل، ویرایش مقاله.
نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تأیید نموده و مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته‌اند.

تشکر و قدردانی

ابراز نشده است.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

تأمین مالی

نویسندگان اظهار می‌نمایند که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

شد و نام خانوادگی «صدیق ارشادی» را برای خود برگزید (۲۴).

۹- از نخستین داروخانه‌های همدان و متعلق به دکتر عبدالله رسمی (۱۳۲۳-۱۲۷۸ ش.) بود. وی در دارالفنون داروسازی آموخته بود و داماد دکتر صدیق‌الحکما بود. او در سن ۴۵ سالگی بر اثر ابتلا به سرطان کبد در تهران وفات یافت (۲۵).

۱۰- متولد همدان و فرزند حکیم عزیز یهودی بود و در بیمارستان آمریکایی همدان زیر نظر دکتر فانک دانش پزشکی را آموخت. وی در سال ۱۳۱۸ شمسی در همدان درگذشت (۲۴).

۱۱- عباس صدر.

۱۲- میرزاحمد صحت‌بخش مشهور به دکتر ضیاءالاطباء (متوفی ۱۳۱۰ ش.) پدر دکتر باقر خویی (۱۳۸۸-۱۲۹۱ ش.) نخستین دندان‌پزشک ایران بود. ضیاءالاطباء از پزشکان به نام قرن ۱۲ شمسی، عالمی حاذق و طبیبی فاضل بود و از اصول طب قدیم و جدید اطلاعات کافی داشت. وی طب بوعلی سینا را به مشتاقان تدریس می‌کرد و طبیب بلدیه همدان بود (۱۷)، (۲۶).

۱۳- بنا به نقل از روزنامه گلگون وی دارای مدرک مهندسی علوم عالی فلاح و صنایع روستایی بود (۱۲).

۱۴- حاج‌محمد نراقی متوفی ۱۷ آبان ۱۳۱۴ شمسی، از تجار و ممولین صاحب‌نام همدان و در دوره دهم مجلس شورای ملی نماینده مردم همدان بود، اما دوره وکالتش دیری نپایید و در اثنای آن وفات یافت (۱۸، ۲۷-۲۸).

۱۵- این مریضخانه در سال ۱۲۹۹ شمسی تأسیس شد و با ۱۲ تختخواب در ساختمان بلدیه همدان کار خود را آغاز نمود و هزینه آن از مالیات بر حمل و نقل تأمین می‌شد (۱۳).

۱۶- فخر داعی.

۱۷- دکتر مهدی‌خان بدیع‌الحکما (متولد حدود ۱۲۶۰، متوفی به سال ۱۳۳۷ ش.) فرزند حکیم رفیع‌ای یهودی و از پزشکان حاذق همدان که ریاست صحیه نظمیه و صحیه بلدیه را بر عهده داشت. وی تحت تعالیم میسیونرها به مسیحیت گروید. باغ و عمارت وی در ابتدای جاده دره مرادیگ همدان مدتی

اقامتگاه عارف قزوینی بود و اکنون به مجموعه فرهنگی - تاریخی سلامت استان همدان (موزه تاریخ پزشکی) تبدیل گردیده است (۲۳، ۲۹).

۱۸- یک آکالوئید طبیعی است که در سال ۱۸۱۸ کشف شد. استرکنین از گیاهان مختلفی به دست می‌آید که در میان آن‌ها Strychnos Nux Vomica از همه معروف‌تر است. این گیاهان در جنوب غربی آسیا وجود دارند، جایی که مردمان بومی سالیان سال از آن‌ها برای سمی کردن سر تیرهای خود استفاده می‌کردند (۳۱-۳۰). استرکنین گردی سفیدرنگ، تلخ‌مزه و بسیار سمی است که مسمومیت ناشی از آن باعث اسپاسم عضلانی، احساس اضطراب شدید و تشنج می‌گردد. در این حالت سر به عقب می‌افتد، دست و پا به شدت می‌لرزد، فک‌ها قفل می‌شود، حرف‌زدن و تنفس دشوار می‌گردد، درجه حرارت گاهی به ۴۴ درجه می‌رسد، شخص دچار بی‌اختیاری در ادرار و مدفوع می‌شود، ضربان قلب نامنظم می‌شود، هوشیاری از بین می‌رود، تنفس به علت انقباض عضلات سینه قطع و باعث خفگی شخص مسموم می‌شود. از این ماده که بیشتر برای کشتن حیوانات موزی نظیر موش، موش خرما و موش کور استفاده می‌شود، در دوره پهلوی اول برای سربه‌نیست کردن زندانیان سیاسی استفاده می‌شد. تیمورتاش، دکتر تقی ارانی، سردار اسعد بختیاری و فرخی یزدی از جمله قربانیان تزریق سم استرکنین بودند (۳۲).

۱۹- از محلات قدیمی همدان که امروز در خیابان شهدای این شهر واقع شده است.

۲۰- متعلق به حبیب اتحادیه.

۲۱- شهن‌آباد یا شأن‌آباد روستایی از توابع بخش قلقلرود شهرستان تویسرکان است که در استان همدان قرار دارد.

References

1. Javanmardi F, Abedian H, Fallah Tootkar H, Rahimi A. Reflection of medical discourse in the press of the first constitutional period. *History of Science*. 2019; 17(1): 117-134. [Persian]
2. Azkaei P. Meetings and souvenirs: Farid al-Dowle Golgoun. *Ayandeh*. 1992; 18(1-6): 8-73. [Persian]
3. Hamedani F. Golgoun newspaper. Compiled by Behkhial M. Tehran: Document Organization and National Library of the Islamic Republic of Iran; 2012. [Persian]
4. Forootan M. Guide and press documents of Hamadan province. Hamadan: Management of national documents of the west of the country, 2005. p.109-110. [Persian]
5. Farrokhi Y, Karmi R. The economic situation of Hamadan during the period of Reza Shah based on the announcements of Golgoun newspaper. *Research Paper on Economic and Social History*. 2019; 8(2): 165-189. [Persian]
6. Schlimer YL. Zinat al-Abdan. Lithography. No Place: No Name; 1862. p.65-73, 103-105. [Persian]
7. Hoseini Fasaei H. Farsname Naseri. Compiled by Rastgar Fasaei M. Tehran: Amir Kabir Publications; 2008. [Persian]
8. Hamedani M. AbeleKoobi. Manuscript. Tehran: Library of the Islamic Council; 1880. No.6278 p.5, 10, 12, 20, 26-27. [Persian]
9. Alipoor Silab J, Sedghi N, Namdar H, Ghaffari A, Dashti M. The Study of Smallpox Disease Confrontation in Iran in Qajar Era. *Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine*. 2019; 12: 140-149. [Persian]
10. Wright D. The Role of England in Iran. Compiled by Faramarzi F. Tehran: Farrokhi Publications; 1982. p.245. [Persian]
11. Adamiat F. Amirkabir and Iran. Tehran: Kharazmi Publications; 1982. p.332. [Persian]
12. Golgoun Newspaper. Compiled by Behkhial M. Tehran: Organization of Records and National Library of Iran (Sakma); 2012. Year.1. No.1 p.1; No.1-2 p.4; No.5-6 p.4; No.6 p.2-3; No.8 p.4; No.9 p.2; No.10 p.1-2; No.10 p.4; No.11 p.4; No.12 p.4; No.13 p.4; No.14 p.4; No.15 p.4; No.16 p.4; No.17 p.4; No.18 p.4; No.19 p.4; No.20 p.4; No.21 p.4; No.22 p.3-4; No.23 p.4; No.24 p.4; No.26 p.1; No.27 p.2, 4. No.28 p.2. No.29 p.4; No.30 p.4; No.31 p.4; No.33 p.3-4; No.34 p.4; No.35 p.4; No.36 p.2; No.37 p.4; No.38 p.3-4; No.42 p.2-3; No.44 p.3; No.49 p.3; No.50 p.4; No.52 p.3. [Persian]
13. Floor W. People's health in Qajar Iran. Translated by Nabipoor I. Boushehr: Bushehr University of Medical Sciences and Health Services; 2009. p.44-45, 66. [Persian]
14. Rice C. Iranian Women and their Ways of Life. Clara Colliver Rice's Travelogue. Translated by Azad A. Tehran: Ketabdar Publisher; 2004. p.93. [Persian]
15. Esmailzade A, Moradi M. Study the Health and Medical Conditions of Naseri Era Based on Newspaper Reports; Vaghaye Etefaghiyeh, Dolat-e Alie Iran and Iran. *Medical History Journal*. 2021; 13(46): 1-14. [Persian]
16. Khodayi MZ, Karimi S. History of health, medicine and treatment in ancient Iran. *Humanities Researches*. 2013; 5(24): 133-154. [Persian]
17. Heydari M, Karami R, Alisoofi A. Historical Review of Medical Conditions and Doctors in Hamadan Province During the second Pahlavi Period (1941-1979). Hamadan: Hamadan University of Medical Sciences and Health Services; 2019. p. 25-93, 208. [Persian]
18. Karami R. History of Naraghi Hospital in Hamadan. *Jondi Shapoor Quarterly*. 2020; 6(23): 125-140. [Persian]
19. Documents Archive and Library of the Islamic Council. Retrieval number:101/1/23/128/5. [Persian]
20. Ettelaat Newspaper. 1927; No.47 p.1-2. [Persian]
21. Azkai P. Hamadan Letter; Twenty sayings about Madestan. Hamadan: Madestan; 2002. p.391-392. [Persian]
22. Negotiations of the 12th session of the National Assembly. 1940. Session 23. [Persian]
23. Ekbal K, Bernburg LR, Cormick J. Encyclopedia Iranica. 1993. Vol.1 p.174-275. Available at: <https://www.iranicaonline.org/articles/cormick-john>.
24. Karami R. Jewish Physicians of Hamadan and their role in medical development of this city (from the end of the Qajar period to the end of the Pahlavi period). *Medical History Journal*. 2021; 13(46): 1-17. [Persian]
25. Karami R. Oral History Interview with official Farahdokht Bakhtiar (rasmi). Daughter of Dr.Abdollah Rasmi. Hamadan; 2024. [Persian]
26. Derakhshan M. Hamadan's Elders and Orators. Tehran: Miraeen; 1963. Vol.2 p.271. [Persian]

27. Negotiations of the 10th session of the National Assembly. 1935. Session 27. [Persian]
28. Negotiations of the 10th session of the National Assembly. 1935. Session 29. [Persian]
29. Behkhial M. Badie Wisdom; Forty Speeches in Memory of Amir Mehdi Badie and Anthology of Badie Al-Hokama. Tehran: Ghatre Publishing Company; 2015. p.377-383. [Persian]
30. Simon J. Naming and Toxicity: A History of Strychnine. Stud His Philos Biol Biomed Sci. 1999; 30(4): 505-525.
31. Pooladi H, Moradi M, Masoudipour E. Death due to Strychnine Poisoning in a Health Workers Suicide: A case Report. Iranian Journal of Forensic Medicine. 2019; 25(4): 189-192. [Persian]
32. Islamic Revolution Art Field. Encyclopedia of Pahlavi period political prison. Tehran: Soore Mehr; 2022. Vol.1 p.41-42. [Persian]